

עורכת: ד"ר אירית בק

עורכת משנה: עדי קראוט-אדלר

כרך 3, גיליון מס' 5, 23 לאוקטובר 2017

אפריקה – זירת עימות בין סעודיה וקטר בתחום הביטחון התזונתי

נחום שילה

באזור המפרץ-הפרסי אנו עדים כיום להתנהלותו של משבר חריף בין סעודיה לבין מדינות הלוויין שלה – איחוד-האמירויות, כוויט ובחריין, לבין אמירות קטר. משבר זה, שנבע ממספר סיבות, ובראשן טענות סעודיות שקטר מעודדת טרור ומתערבת בענייניה הפנימיים של סעודיה, הביא לניתוק היחסים הדיפלומטיים בין רוב מדינות המפרץ לבין קטר ולהטלת אמברגו ימי ואווירי של מדינות המפרץ עליה. לפי דיווחים שונים המצב התדרדר כמעט לכדי עימות צבאי בין הצדדים, שנמנע לעת עתה בשל התערבות אמריקנית.¹

העימות בין קטר לבין שכנותיה אינו מתנהל רק באזור המפרץ-הפרסי. לעימות זה יש זירות התרחשות נוספות ואחת מהן היא יבשת אפריקה. הן סעודיה והן קטר משקיעות בתקופה זו מאמצים דיפלומטיים והסברתיים רבים שתכליתם לשכנע את מנהיגי מדינות אפריקה, ובעיקר אלה שמדרום לסהרה, בצדקת עמדתן בסכסוך הניטש ביניהן.

קטר וסעודיה עושות כל אחת שימוש בקלפים שבידן במאבק על תדמיתן באפריקה. קטר, למשל, עושה שימוש בכלי התעמולה החזק ביותר שלה – ערוץ "אל-ג'זירה". ערוץ זה פרסם לאחרונה כתבה מקפת על יחסי קטר עם מדינות אפריקה וסקר את תגובתן של מדינות אלה למשבר במפרץ. בכתבה נטען, למשל, שמדינות מפתח באפריקה, ובהן סומליה, אריתריאה, אתיופיה, וסודאן דחו לחצים סעודים לפעול נגד קטר. בכתבה נאמר שהלחצים הסעודים על מדינות אפריקה לנתק את יחסיהן עם קטר, נחלו הצלחה רק במאוריציוס, בעוד מדינות אחרות ובהן ניז'ר, סנגל, צ'אד, וגייבוטי הסתפקו בזימון שגריריהן להתייעצויות או בהנמכה סמלית של דרג היחסים הדיפלומטיים עם קטר, תוך הימנעות מניתוק מלא של היחסים. לדברי כתבי אל-ג'זירה, רובן המכריע של מדינות אפריקה מתנגדות לעמדה הסעודית.²

¹ Anne Barnard and David Kirkpatrick, "5 Arab States Break Ties With Qatar, Complicating U.S. Coalition-Building", **The New York Times**, 5 June 2017. Accessed: 5 June 2017.

<https://www.nytimes.com/2017/06/05/world/middleeast/qatar-saudi-arabia-egypt-bahrain-united-arab-emirates.html>

² כמאל א-דין שיח' מוחמד ערבי, "השפעות משבר המפרץ באפריקה: קריאה בעמדות של מדינות", אל-ג'זירה, 20 ביוני 2017. נצפה לאחרונה ב-11 לאוקטובר 2017.

<http://studies.aljazeera.net/ar/reports/2017/06/170620104910363.html>

סעודיה, מצדה, עושה שימוש בעצמתה הכלכלית ובמעמדה הדתי מול מדינות אפריקה, בכדי לגרום להן לצדד בעמדתה בסכסוך. לטענת העיתון הצרפתי "לה מונד", איימה סעודיה על מספר מדינות אפריקניות לבטל או לקצץ את הסיוע הכלכלי שהיא מגישה להן ואף איימה כי תערים קשיים בפני אזרחי המדינות הללו שיחפצו להגיע לסעודיה לשם קיום מצוות העלייה לרגל – החג'. מדיווחי העיתון עולה, כי הצלחתה של סעודיה הייתה חלקית בלבד וכי חלק מהמדינות, כולל העניות שבהן, דוגמת ניז'ר, הסתפקו בצעדים סמליים ולא ניתקו יחסיהן עם קטר.³

נשאלת השאלה, כמובן, מדוע טורחים הצדדים להשקיע מאמצים דיפלומטיים ואחרים כל כך רבים בגיוס דעת הקהל של מדינות אפריקה לטובתן בסכסוך הניטש ביניהן, כולל במדינות שאינן נתפסות כמרכזיות אף בזירה האפריקנית? על מנת להבין זאת, יש להביט מעבר לסיבות של העימות הנוכחי בין קטר וסעודיה ולעמוד על הסיבה העיקרית שבגינה מנסות מדינות המפרץ העשירות לגייס את מדינות אפריקה לתמוך בעמדתן בסכסוך.

אקלימן הצחיח של מדינות-המפרץ, העדר מקורות מים מתוקים והעובדה כי רק אחוז מזערי משטחן ראוי לעיבוד חקלאי, הובילו ליצירת בעיה של ממש בתחום הביטחון התזונתי. בעיה זו מחריפה בשנים האחרונות לאור קצב ריבוי האוכלוסייה הגבוה במדינות אלו. אמנם, מדינות המפרץ רוכשות מזון ממדינות אחרות ומקימות מחסני מזון, אולם צעדים אלה אינם פותרים את בעיית הביטחון התזונתי, שכן, יבוא מזון מאירופה ומאמריקה הינו דבר יקר מאוד ומחסני המזון יכולים לספק פתרון לטווח של חודשים ספורים בלבד.⁴ לפיכך, החל מאמצע העשור הקודם הפנו מדינות המפרץ את פעילותן בתחום ביטחון המזון למדינות העולם השלישי, באמצעות שיטות כגון רכישה או חכירה של שטחים חקלאיים פוריים, גידול היבולים הדרושים להן בשטחים אלו ושינוע גידולים למפרץ. לצורך זה מפעילות מדינות-המפרץ חברות וגופים כלכליים הן מהמגזר הציבורי והן מהמגזר הפרטי, תוך ליווי המהלך בפעילות דיפלומטית אינטנסיבית.⁵

דגש מיוחד של מדינות המפרץ הוא חיזוק פעילותן במדינות עמק-הנילוס וזאת בשל מספר סיבות. ראשית, אזור עמק-הנילוס שוכן בקרבה יחסית למדינות-המפרץ, דבר החוסך בעלויות השינוע. שנית, מדינות עמק-הנילוס בורכו בשטחים חקלאיים פוריים במיוחד. שלישית, כוח העבודה החקלאי באפריקה זול מאוד יחסית למקומות אחרים ורביעית – העמימות והגמישות המאפיינות את תעשיית רכישת האדמות באפריקה מקלה על

---

³ "לה מונד: סעודיה משתמשת בחאג' כדי ללחוץ על מדינות אפריקאיות להחרים את קטאר", **medium**, 12 ביוני 2017. נצפה לאחרונה ב-11 באוקטובר 2017.

<https://medium.com/arabi-21/%D9%84%D9%88%D9%85%D9%88%D9%86%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%B9%D9%88%D8%AF%D9%8A%D8%A9-%D8%AA%D8%B3%D8%AA%D8%AE%D8%AF%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%AC-%D9%84%D9%84%D8%B6%D8%BA%D8%B7-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%AF%D9%88%D9%84-%D8%A3%D9%81%D8%B1%D9%8A%D9%82%D9%8A%D8%A9-%D9%84%D9%85%D9%82%D8%A7%D8%B7%D8%B9%D8%A9-%D9%82%D8%B7%D8%B1-ea6bbe96257c>

⁴ The World Factbook, CIA Website, at:

www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook

Al Sharq al Awsat(London), 24 June 2010. Woertz, "Gulf Food Security and Agricultural Cooperation with Africa". **Al Sharq al Awsat**10 January 2011 and 17 January 2011.

⁵**Al Sharq al Awsat**, 27 April 2010, 24 June 2010, 17 January 2011, 3 August 2012.

מדינות המפרץ להשתלט על אדמות אלו. יתרונות אלו מאפילים על החסרונות שיש בפעילות באפריקה, כגון אי-יציבות פוליטית ברבות ממדינותיה והסכנה שממשלות תלאמנה בשעת משבר שטחים חקלאיים שנרכשו.⁶

מבין מדינות המפרץ סעודיה הינה ללא ספק המדינה הדומיננטית ביותר בתחום רכישה או חכירה של אדמות פוריות באפריקה. סעודיה רכשה בשנים האחרונות, הן באמצעות המגזר הציבורי והן באמצעות המגזר הפרטי, שטחים נרחבים בסודאן שבהם היא מגדלת חיטה, תירס, סויה ואף עדרי בקר. המיליארדר הסעודי, צאלח כאמל, המעורב בעסקאות אלו, אף טען, בעקבות חתימת החוזים (בין השנים 2006-2010), כי המטרה אינה רק לגדל מזון בסודאן על-מנת לשולחו לסעודיה, אלא להבטיח שקרקעות אלה אף יצרו עודף עתודות של מזון אותן תוכל המדינה לייצא למדינות אחרות.⁷

מבין מדינות עמק הנילוס, סעודיה משקיעה סכומי כסף גדולים באתיופיה. הסעודים החלו להשקיע בתחום החקלאות במדינה זו בשנת 2008, בעיקר באמצעות המיליארדר האתיופי-סעודי מוחמד אל-עמודי.⁸ ועד שנת 2011 הסתכמו השקעותיהם החקלאיות במדינה זו בכ-10 מיליארד דולר. השקעות אלו פוזרו בכל רחבי המדינה והקיפו כמעט את כל מדינת המחוז המשמעותיות באתיופיה, כגון גמבלה, אורומיה, אמהרה ובנישגול-גומזו⁹ על-אף השקעות מרשימות אלה, סעודיה אינה מתרפקת על זרי הדפנה וממשיכה לחזק את קשריה עם אתיופיה בהתמדה, באמצעות פעילות דיפלומטית ענפה, חתימה על עסקאות נוספות והרכבת צוותים מקצועיים משותפים בתחום החקלאות עם ממשלת אתיופיה ועם המגזר הפרטי במדינה זו.¹⁰

---

⁶ 4 See: Bo Appelgren, Wulf Klohn and Undala Alam, "Water and Agriculture in the Nile Basin", **FAO**, 2000, available at: <ftp://ftp.fao.org/agl/aglw/docs/misc29.pdf>

"Minimum Wages in Kenya with effect from 01052013", at: <http://www.africapay.org/kenya/home/salary/minimumwages>

"Global Rush for Africa's Lands: Risks and Opportunities", **Website of the African Development Bank Group**, 17 October 2012, at: http://www.afdb.org/en/blogs/afdbchampioninginclusivegrowththacross-africa/post/aglobalrushforafricaslandrisk_sandopportunities9844/

"2013 Investment Climate Statement", **US Department of State Website**, at: <http://www.state.gov/e/eb/rls/othr/ics/2013/204855.htm>

⁷ **The National** (UAE), 27 July 2011, at: <http://www.thenational.ae/business/economy/uaeinvestorsurged-tostartdevelopingfarmlandinsudan>

See also: **Sudan Tribune**, 24 May 2008, at: <http://www.sudantribune.com/spip.php?article27268>
Reuters, 16 February 2009, at: <http://www.reuters.com/article/2009/02/16/ozabsfoodsaudisudan-idAFJJOE51F08L20090216>

AlRiyadh, 23 May 2010 Sudan Tribune, 9 April 2012, at: <http://www.sudantribune.com/spip.php?article42186>

⁸ מוחמד חוסיין אל-עמודי – מיליארדר סעודי בעל אזרחות כפולה – אתיופית וסעודית. בשנת 2016 הוערך הונו בכ-11 מיליארד דולר. הוא נחשב לאדם העשיר ביותר באתיופיה ולאדם השני העשיר בסעודיה. את הונו עשה בעיקר בעסקי נדל"ן ונפט.

⁹ **Bloomberg**, 4 December 2008, at:

http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=a3GELxYGPB_4

Addis Fortune (Ethiopia), 25 January 2009, 14 September 2009 Reuters, 6 April 2009, at: <http://www.reuters.com/article/2009/04/06/ozabssaudiethiopiaidAFJJOE5350BS20090406>

Al Sharq al Awsat, 24 September 2011, 20 March 2012

The Reporter (Addis Ababa), 23 November 2013, at: <http://www.thereporterethiopia.com/index.php/news-headlines/item/1282saudistarriceprojectfeelsthepinch>

¹⁰ Tesfa-Alem Tekle, "Saudi High-level delegation concludes Ethiopia's visit", **farmlandgrab**, 19 December 2016. Accessed: 11 October 2017. <https://www.farmlandgrab.org/post/view/26799>

קטר מצדה לא טמנה ידה בצלחת. אמירות זו עושה מזה כעשור שימוש במשאבי הכסף האדירים שלה לרכישה או חכירה של שטחים חקלאיים באזור מזרח אפריקה. בתחילה שמה קטר דגש על רכישה וחכירה של שטחים חקלאיים בקניה, אולם לאחר כישלון עסקה משנת 2009, שבה הייתה קטר אמורה לחכור שטח באזור הדלתא של נהר טאנה שבקניה בתמורה להשקעת סכום של 5 מיליארד דולר בפיתוח תשתיות בקניה,¹¹ קטר לא מהססת לכוון פעילותה גם למדינות שבהן היא מתחרה בפועל עם סעודיה על רכישת הקרקעות. כך למשל, בשנת 2015, פתחה קטר במשא ומתן עם נשיא סודאן, עמר אל-בשיר, על השקעות חקלאיות בארצו תמורת סכומי כסף גדולים. במידה שמשא ומתן זה יבשיל לכדי חתימת עסקה, נהיה עדים להחרפת התחרות בין קטר וסעודיה על ליבם של מנהיגי סודאן ופקידי הממשל שלה.

יחסי הכוחות בין סעודיה וקטר בתחרות על שטחים חקלאיים באפריקה אינם שווים. לסעודים יש יתרון הנובע מכוחם הגיאוגרפי ומעובדה שהיו חלוצים בהבנת הפוטנציאל של רכישת שטחים חקלאיים באפריקה. עם זאת, קטר מנסה לאזן יתרון זה באמצעות הרחבת השפעתה בתחום הפיננסים באפריקה, מתוך ידיעה שתחום זה גם משפיע רבות על סוגיית הביטחון התזונתי. בשנת 2014 ביצעה קטר, באמצעות קרן ההשקעות העצמאית שלה, מהלך משמעותי בתחום הפיננסים באפריקה, כאשר רכשה 12.5% ממניותיו של הבנק הפאן-אפריקני הגדול Ecobank Transnational Inc, אשר לו סניפים ופעילות ב-36 מדינות אפריקניות.¹²

לסיכום, מבחינת סעודיה, התחרות העיקרית על שטחים חקלאיים באפריקה ניטשת מול מעצמות דוגמת סין והודו, אולם הסעודים אינם מקילים ראש במאמציה של קטר להשיג דריסת רגל חקלאית באפריקה. קטר, מצידה, אינה טומנת ידה בצלחת וגם אם הצלחותיה בדחיקת הסעודים מאדמותיה הפוריות של אפריקה עדיין מוגבלות, היא פועלת להשגת דריסת רגל משמעותית במישור הפיננסי, אשר משפיע ישירות על תחום הביטחון התזונתי. אין תימה, לפיכך, שבשעת משבר כה חריף בין שתי המדינות, מנסה כל אחת מהן לגייס לצידה את דעת הקהל ואת תמיכת הממשלות במדינות רבות באפריקה, ובמיוחד בחלקה המזרחי של היבשת.

ד"ר נחום שילה הינו מומחה למדינות המפרץ, ביטחון תזונתי ובנקאות אסלאמית. הוא נמנה על צוות הדסק לחקר רשתות חברתיות במרכז משה דיין, אוניברסיטת תל-אביב.

¹¹סעד אל-אסמרי, "הסעודים פונים חיסול ההשקעה חקלאית באתיופיה", אל-חיאט, 8 בדצמבר 2013. נצפה לאחרונה ב11 באוקטובר 2017. <http://alhayat.com/Details/580209>

¹²"Qatar among GCC countries investing in Africa", **Oxford business group**. Accessed: 11 October 2017. <https://www.oxfordbusinessgroup.com/analysis/qatar-among-gcc-countries-investing-africa>